

УДК [930.253:75](477)

Буряк Ольга Григорівна
головна зберігачка фондів
КЗ КОР “Яготинський історичний музей”
(Яготин, Україна)
etnografiya@ukr.net

Olha H. Buryak
Head Custodian,
Yahotyn Historical Museum
(Yahotyn, Ukraine)

КАТЕРИНА БІЛОКУР: ТАЛАНТ ТА НАПОЛЕГЛИВІСТЬ

KATERYNA BILOKUR: TALENT AND PERSISTENCE

Анотація

У статті на основі документів, що зберігаються у КЗ КОР “Яготинський історичний музей” – автобіографії та листа Катерини Білокур, досліджується життєвий і творчий шлях цієї народної художниці із с. Богданівки.

Ключові слова: Меморіальний музей-садиба Катерини Білокур, О. Петрусенко, П. Пікассо, І. Г. Калита, Н. В. Калита, М. Донцов, А. Середа, М. Рильський, П. Тичина, М. Бажан, О. Непорожній.

Abstract

The article presents the study of the life and work of Kateryna Bilokur, a folk artist from Bohdanivka village, on the basis of the documents stored in Yahotyn Historical Museum – the autobiography and letter.

Key words: Memorial Museum-Estate of Kateryna Bilokur, O. Petrusenko, P. Picasso, I. H. Kalyta, N. V. Kalyta, M. Dontsov, A. Sereda, M. Rylskyi, P. Tychyna, M. Bazhan, O. Neporozhnyi.

Яготинська земля щедра на талановитих, працелюбних людей: вже самі твори Катерини Василівни Білокур неймовірно захоплюють та дивують красою оточуючого нас світу, побаченого очима митця. Слава і популярність самобутньої народної художниці з кожним роком все більше поширюється (рис. 1).

К. Білокур народилася 7 грудня 1900 р. у с. Богданівці Пирятинського повіту Полтавської губернії (нині Яготинський р-н Київської обл.) в селянській родині. Будинок, в якому зросла художниця, в майбутньому знана в найвіддаленіших куточках світу, був споруджений у 1909 р., коли дід Катерини, Йосип, поділив землю між своїми синами Василем та Омельком, і сім'я із двома дітьми, Катериною та Григорієм, оселилася у щойно побудованій просторій хаті під залізним дахом. У цьому будинку в сім'ї Білокурів з'явився на світ ще один син – Павло.

Не довелося Катрі ходити до школи: читати й писати дівчинка навчилася від батька та діда, самотужки опанувала “Буквар”. Дівчинка із дитинства любила квіти, хотіла якось зберегти їх для пам'яті, для душі. Але ж цвітіння квітів таке швидкоплинне! І Катря потай від усіх почала робити перші малярські замальовки на клаптиках паперу, на стінах повітки, на шматочках домотканого полотна. Схвалення чи заохочення чекати не було від кого, ба більше від батьків. Але в талановита дівчинка мала велику мрію та неймовірне бажання навчитися малювати.

З автобіографії Катерини Василівни дізнаємося про її спробу вступити до Миргородського технікуму художньої кераміки: “В 1923 чи в 1924 році я прочитала в журналі «Радянське село», що в Миргороді є технікум художньої кераміки, а що таке кераміка, я не знала, але навіщо вона мені, коли є там слово *художній*, а це для мене все значить...”. Проте розмова щодо вступу почалася і закінчилася одним запитанням: чи є в дівчини документ про закінчення семирічки? Його в Катерини не було.

На велике щастя, у Богданівку завітало подружжя – Іван Григорович та Ніна Василівна Калити, молоді вчителі-ровесники К. Білокур. Вони помітили здібну дівчину і Катря почала відвідувати організований ними драмгурток.

У 1928 р. К. Білокур дізналася про набір студентів до Київського театального технікуму й вирішила ще раз випробувати сили. До поїздки в Київ Катерина підготувалася ґрунтовно: взяла метрику й довідку про стан здоров'я. Але й там розмова почалася із запитання про семирічку – на цьому й закінчилася.

З новою силою запалало бажання Катрі малювати. Товаришуючи з людьми, які її розуміли, допомагали з олівцями, папером та фарбами, вона все більше поринала в улюблену справу. І. Г. Калита, який теж малював, навчав Катерину основам живопису.

Художниця болісно переживала відсутність моральної підтримки. В цей час вона здійснила справжнє паломництво до Канева на могилу Тараса Шевченка, де поклялася: “Буду художником!”. Розпач часом був такий сильний, що ця побожна жінка ладна була попроситися з життям. Її хворі ноги – нагадування про спробу самогубства пізньої осені 1934 р. у крижаній воді річки Чумгак. Катерина остаточно вирішує: “Я буду художником!”. І починає вчитися самостійно. В листі до працівників Центрального будинку народної творчості вона пише: “Пряла, шила, ткала і взагалі виконувала всяку сільськогосподарську роботу. Малювати мені забороняли, бо куди мені з ним, а от кравцювання – це річ корисна. І я заходила кравцювати, бо тут мені було більше можливості малювати, а в думці було, що прийде той час, що не буду бояться. І буду малювати хоч на старості літ, а хоч на один час, а буду художником і все, ой якби ви знали, яке це для мене чарівне слово – художник.

І от прийшов той час – 1934 рік. І сказала я своїм рідним: батьку та матері, що я буду вчитися малювати і буду малювати і в неділю, і будень. Батькова відповідь була небагатослівною: “Ну малюй, будь ти проклята, лайки і доброго слова ти не слухаєш, а бити – я вже втомився з тобою б’ючись”.

Малюнки вугіллям на клептиках залишилися в минулому, як і картини, написані фарбами власного виробництва на картоні й фанері. Художницю приваблювали олійні фарби, а пензлі вона робила сама.

Катерина Василівна була обдарованою людиною. Вона гарно вишивала, співала, брала активну участь у самодіяльних спектаклях у сільському клубі. Декорації до спектаклів малювала сама. Та найповніше її душа розкривалася в малюванні, шлях до удосконалення техніки Катерина проходила самотужки, часто долаючи неймовірні труднощі. “Я невдалу свою роботу рвала, кидала, а потім підіймала, зшивала і плакала, і тільки волячою працею я доходила до тієї святої істини”. Вона навіть не знала, що полотно потрібно ґрунтувати. Тому перші спроби малювати олійними фарбами були невдалі. Фарба всмоктувалася у полотно, темніла, втрачала колір. Це пригнічувало, навіть розчаровувало. Та не з таких була Катерина Василівна, щоб відступати. Вже згодом художниця дізналася таємниці малярського мистецтва.

В неї закохувалися, до неї засилали сватів, часом Катерина давала згоду, та щойно заходила мова про малювання і її рішення стати художницею – наречені дивувалися, гнівалися та цуралися обранки, вважаючи її чи то причинною, чи то прикро чудною та примхливою.

1939 рік визначив подальшу долю художниці. Гостюючи у двоюрідної сестри, Катря почула по радіо пісню “Чи я в лузі не калина була?” у виконанні прославленої Оксани Петрусенко. Чи то пісня, чи то голос співачки так вразили художницю, що вона вирішила надіслати листа співачці за досить дивною адресою: “Київ, Академічний театр, Оксані Петрусенко”. Проте слава співачки була настільки широкою, що лист не загубився і знайшов адресата. Вкладений у конверт разом із листом малюнок на шматочку полотна – калина, вразив Оксану Петрусенку.

Велику підтримку художниця отримувала також від Полтавського обласного будинку народної творчості, художників Матвія Донцова, Антона Середи, письменників Максима Рильського, Павла Тичини, Миколи Бажана, і звісно, як вже зазначалося, знаменитої Оксани Петрусенко, яка відкрила світові Катерину Білокур.

Настав час, коли полтавська (нині київська) Богданівка стала мистецькою столицею народної художниці. Вона зацікавила багатьох людей своїми полотнами, вразивши найвибагливіших знавців та поціновувачів яскравою самобутністю, поетичною силою власних творів.

Першою завершеною роботою Катерини Василівни вважається картина “Берізка” (1934). З 1939 р. про художницю знали вже не тільки в Богданівці, а й у всьому районі. Тож працівники Полтавського обласного будинку народної творчості завітали до будинку Катерини Білокур із метою відібрати її роботи для виставки творів народних майстрів, присвяченої 125-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. А вже в 1940 р. спочатку у Полтаві на обласній, а згодом у Києві на республіканській виставках вперше з’явилися картини художниці. Глядачі дуже тепло сприйняли твори Катерини Василівни. За участь у виставці 1940 р. вона одержала премію – поїздку до Києва та Москви. Здійснилася давня мрія К. Білокур: побачити “справжні картини справжніх художників”. Все побачене в музеях надихало митчиню, вселяло віру у правильність обраного шляху, збагачувало світогляд. Після цієї подорожі вона ще з більшим натхненням береться за роботу.

В 1941 р. у Полтаві відбулася перша персональна виставка художниці. На жаль, усі представлені на ній твори згоріли у пожежі, що трапилася у Полтавському обласному музеї. З довоєнного часу залишилися лише “Квіти і калина” (1940), “Польові квіти” (1941) та два портрети племінниць К. Білокур. Означені роботи не були подані на виставку. На жаль, це не єдина втрата творів художниці. Вже після війни на виставці в Луврі зникли дві роботи К. Білокур, зокрема знаменитий “Цар-кокос”.

Знаменним для художниці став 1949 рік: Катерину Василівну прийняли до Спілки художників України. В 1951 р. вона взяла участь у декаді української літератури й мистецтва, представивши роботи “Берізка”, “Сніданок”, “Колгоспне поле”, “Колгоспний достаток”, “Буйна”, “Цар-кокос”. Того самого року була нагороджена орденом “Знак Пошани”, а у грудні 1956 р. отримала високе звання народної художниці Української РСР.

К. Білокур тяжко хворіла, але радість від можливості творити, відчувати красу своєї землі, її буяння притуплювала біль. Рука ще впевнено клала на полотно чи папір розкішні, прозорі, сяючі барви. Важко знайти для мастрині аналогію. Її твори захоплювали і продовжують захоплювати не тільки простих глядачів, а й прискіпливих знавців на виставках у Києві, Москві, Парижі. Невипадково відомий французький художник, один із найвидатніших митців ХХ ст. Пабло Пікассо, побачивши на виставці роботи самобутньої мастрині, назвав К. Білокур “геніальною українською селянкою” і зауважив: “Якби в нас була художниця такого рівня майстерності, ми б змусили про неї заговорити на весь світ!”.

Померла Катерина Василівна Білокур 9 червня 1961 р., похована в с. Богданівці. На могилі художниці встановлено бронзове погруддя.

Майже на околиці села, в тій частині Богданівки, що колись називалася Загреблею, в хаті мастрині відкрили Меморіальний музей-садибу народної художниці України Катерини Білокур.

З асфальтованої вулиці східцями, вимощеними бетонними плитами, відвідувачі прямують до обгородженої парканом садиби художниці. А від дороги – плетений тин, такий самий, як був за життя Катерини Василівни. Біля хвіртки встановлена стела з полірованого граніту, на ній – звернення до відвідувачів: “Вклонімося землі, де жила й працювала Катерина Білокур. Звідси, з біленької селянської хати, рушила у великі світи творчість народної художниці, пішла до людей її малярська поезія... Бережімо святиню!”.

Завдяки зусиллям ентузіастів та колишнього директора Яготинського державного історичного музею Олександра Степановича Непорожного після смерті мастрині її будинок було врятовано і 26 листопада 1977 р. відкрито в ньому музей.

Богданівський меморіал – це хата-музей і садиба, де ростуть дерева – сучасники художниці, де встановлено прекрасну паркову скульптуру Катерини Василівни із трояндами, створену й подаровану землякам небожем художниці Іваном Білокур.

Интер'єр хати має той самий вигляд, що й за життя Катерини Білокур. Стіни прикрашені вишитими рушниками та оригінальними творами господині, тут представлені численні фотоматеріали та документи.

Непорожній Олександр Степанович особисто був знайомий із художницею. Ось як він згадує свою першу зустріч у 1960 р. з Катериною Василівною: “З хвилюванням переступив поріг просторої оселі. Катерина Василівна зустріла привітно. Одразу стало видно, що вона сприйняла як бажаного відвідувача. Розповіла про свою творчість, а потім невдовзі пережив те, що називають зустріччю із справжнім мистецтвом. Катерина Василівна одну за одною почала виносити зі своєї майстерні картини і ставити їх на видноті. Що не картина, то диво, зачарування. Подих перехопило від того захвату, з яким розглядав картини художниці. Й одразу це примітила Катерина Василівна. Вона жваво почала розповідати історію деяких своїх творів. Особливо запам'яталося, як вона з тугою в серці показувала на чарівні “Богданівські яблука” (рис. 2), говорячи, що цю картину хотіла порізати, бо один мистецтвознавець докоряв за те, що намалювала не в кришталевій вазі, а на розгорнутій хустині. Ото було б модно і по-сучасному. Де вже йому знати гарний звичай нашого народу – іти в гості до родичів, знайомих отак десь у серпні в спасівку і нести гостинець – яблука чи груші, в хустині чистій, біленькій, у вузлику? Чи він, отой мистецтвознавець, бачив коли-небудь, щоб хтось у такому випадку ніс перед собою сільською вулицею вазу чи навіть миску з яблуками? А за кілька хвилин винесла акварельну роботу «Осінь» і подарувала для музею”¹.

Роботи К. Білокур, що зберігаються у фондах музею, різноманітні за технікою виконання, тематикою та розміром. Окрім живописних олійних полотен, представлені також графічні роботи олівцем (простим та кольоровими), акварельні роботи (пейзаж). Як відомо, пейзажі художниця писала рідко й тільки аквареллю, за винятком двох ранніх робіт 1920-тих рр. – “Дорога в'ється в даль” і “Краєвид з річкою” (рис. 3), виконаних олійними фарбами на фанері. З художньої точки зору означені роботи не є показником того, що в майбутньому увесь світ знатиме К. Білокур як неперевершену майстриню зображення квітів.

Своєрідним переходом до вищого рівня майстерності можна вважати невеличку картину “Квіти” (рис. 4). Особливо гарно зображені тюльпани, також досягнуто значної реалістичності зображення квітів. І в кольорі, і в техніці виконання відчувається рука майстра, використані різні прийоми: дрібний тонкий мазок, продряпування на пелюстках тюльпанів, що відтворює жилки на квітах.

З-поміж довоєнних робіт справжнім шедевром можна вважати картину “Сон” (рис. 5), у якій майстерно передано загальний колорит. Ми дивимося на дитину, яка спить у колисці, ніби через серпанок світло-синього кольору. Саме ця барва об'єднала все зображене на картині: ми бачимо рожеве личко, сірі дошки колиски, зелене листя папороті, різнокольорові фантастичні квіти, білих метеликів із прозорими крильцями та інші деталі. В означеній роботі К. Білокур досягла значних живописних успіхів.

Художниця створювала все нові й нові шедеври. Для своїх картин вона, як і більшість митців, на маленьких аркушах робила нариси різних варіантів композицій. Про це свідчать олівцеві замальовки лелек в різних ракурсах, соняшників та сповитої дитини, а також ескізи до картини “Щастя” (рис. 6).

Тяжко переживала Катерина Василівна роки війни, в цей період майже не творила.

Водночас із зображенням реальних квітів авторка, залежно від задумів твору, малює фантастичні, вигадані або ж стилізовані рослини. Так, на картині “Щастя” (рис. 7) поряд із реальними квітами в центрі зображені декоративно-стилізовані квіти, внизу – метелики.

І все-таки на більшості робіт переважають прекрасно виписані живі квіти, овочі, фрукти. Характерною ознакою творів художниці є зміщення в часі цвітіння рослин та квітів. Так, у картині “Щастя” у вінку бачимо квіти ранньої весни й пізнього літа: троянди та соняшник. У мініатюрах “Бурячок” та “Тюльпани” (рис. 8, 9) поряд із весняним бурячком, витягнутим із льоху, – квіти картоплі, поряд із тюльпанами – проліски.

“Натюрморт” (рис. 10) містить зображення осінніх дарів щедрої української землі (помідорів, картоплі, яблук, винограду) – і знову бачимо бурячок, завітчаний на маківці весняною порослю. Якщо взяти до уваги, що художниця зазвичай квіти не зривала й не складала їх у букети, стає зрозуміло, що над кожною, навіть невеликою, роботою Катерина Василівна працювала досить довго. Наприклад, картину “Щастя” вона писала понад три роки. Зважаючи на мініатюрні розміри саморобних пензлів художниці, можна уявити, якою кропіткою була робота над кожним твором, де пензликом-голючкою (по кілька волосинок у кожному) потрібно було нанести тисячі, а може, й десятки тисяч мазків-крапок. Більшість своїх робіт – великих (“Щастя”, “Сон”), малих (“Бурячок”, “Тюльпани”, “Півники”) та незавершених (“В сім'ї вольній, новій”, “Грона винограду”) К. Білокур створила на майже чорному або кольоровому темному тлі. Наприклад, це темно-синє тло на картині “Жоржини на синьому тлі” (рис. 11) та яскраво-червоне на картині “Грона винограду на червоному тлі” (рис. 12). Художниця уміло використовувала світлотіньовий контраст, завдяки чому світліші та яскравіші за кольором квіти й листя вигідно вирізняються на темному тлі.

Немає нічого дивного в тому, що творчість К. Білокур шанують усі, адже вона всенародна. Як уже зазначалося, Катерина Василівна була всебічно обдарованою особистістю. Про це свідчать не тільки її картини, а й листи, з якими маємо змогу ознайомитися завдяки досліднику, мистецтвознавцю та письменнику Миколі Феодосійовичу Кагарлицькому. Епістолярна спадщина К. Білокур – це завершені народні поезії, в них розкривається літературний талент їхньої авторки, її душа, її відчуття та бачення мистецтва.

1 Непорожній О. “...І було тієї зустрічі диво”: До 85-річчя від дня народження К. В. Білокур // Зоря комунізму. – 1985. – 7 грудня. – № 147.

Багато років Катерина Василівна листувалася з художником М. Донцовим, мистецтвознавцем С. Таранушенком, дружиною письменника П. Тичини, Лідією Петрівною, Е. Гурович, працівниками Полтавського будинку народної творчості, Черкаського будинку народної творчості та Центрального будинку народної творчості. Невідправлені листи художниці та листи, одержані нею, зберігаються у фондах музею завдяки небайдужості О. Непорожнього, який не дав безслідно зникнути всьому, до чого торкалася рука митчини.

Щороку до річниці народження (7 грудня) та смерті (9 червня) К. Білокур в закладах КЗ КОР “Яготинський історичний музей” відбуваються урочистості з нагоди вшанування пам’яті художниці.

У 2015 р. за ініціативи та сприяння колишнього начальника Управління культури, національностей та релігій Київської обласної державної адміністрації, заслуженого працівника культури України Подолянца Ігоря Івановича спільно з колективом КЗ КОР “Яготинський історичний музей” під керівництвом директора музею Шулли Івана Івановича в Національному культурно-мистецькому та музейному комплексі “Мистецький Арсенал” відбулася виставка “Катерина Білокур. Хочу бути художником!”, присвячена 115-й річниці від дня народження видатної майстрині.

У 2020 р. минає 120 років від дня народження Катерини Василівни Білокур.

Ідуть і їдуть люди з далеких міст і країн, аби вклонитися генію українського народу та побачити чудові квіти, народжені рукою простої селянки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Білокур К.* Автобіографія (незакінчена). Рукопис // КЗ КОР “Яготинський історичний музей”, Відділ фондів, фондосховище, папка “Рукописи К. Білокур”: КВ-55 585, Р-3880, на 5 арк.; КВ-55 603, Р-3898, на 2 арк.; КВ-55 607, Р-3902, на 1 арк.
2. *Білокур К.* Лист до працівників ЦБНТ (без дати, невідправлений) // КЗ КОР “Яготинський історичний музей”, Відділ фондів, фондосховище, папка “Рукописи К. Білокур”, КВ-55 628, Р-3923.
3. *Гура Л.* Слово про незабутню // Зоря комунізму. – 1980. – 16 грудня. – С. 3.
4. *Мусієнко В.* Катерина Білокур. По залах Картинної галереї. 1986 рік. Рукопис на 14 арк. // КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
5. *Непорожній О.* Довідник – екскурсія по залах Яготинського історичного музею. 1969 рік. Машинопис на 24 арк. // КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
6. *Непорожній О.* “...І було тієї зустрічі диво”: До 85-річчя від дня народження К. В. Білокур // Зоря комунізму. – 1985. – 7 грудня. – № 147.
7. *Непорожній О.* У Білокурівському меморіальному // Зоря комунізму. – 1977. – 17 грудня. – С. 4.
8. *Стравинська А.* Квіти на снігу // Зоря комунізму. – 1985. – 7 грудня. – С. 2.

REFERENCES

1. *Bilokur K.* Avtobiografiya (nezakinchena). Rukopys // KZ KOR “Yahotynskiy istorychnyi muzey”, Viddil fondiv, fondoskhovysche, papka “Rukopysy K. Bilokur”: KV-55 585, R-3880, na 5 ark.; KV-55 603, R-3898, na 2 ark.; KV-55 607, R-3902, na 1 ark.
2. *Bilokur K.* Lyst do pratsivnykiv TsBNT (bez daty, nevidpravleniy) // KZ KOR “Yahotynskiy istorychnyi muzey”, Viddil fondiv, fondoskhovysche, papka “Rukopysy K. Bilokur”, KV-55 628, R-3923.
3. *Gura L.* Slovo pro nezabutnyu // Zorya komunizmu. – 1980. – 16 hrudnya. – S. 3.
4. *Musiienko V.* Kateryna Bilokur. Po zalakh Kartynnoi halerei. 1986 rik. Rukopys na 14 ark. // KZ KOR “Yahotynskiy istorychnyi muzey”.
5. *Neporozhnyi O.* Dovidnyk – ekskursiya po zalakh Yahotynskoho istorychnoho muzeyu. 1969 rik. Mashynopys na 24 ark. // KZ KOR “Yahotynskiy istorychnyi muzey”.
6. *Neporozhnyi O.* “...I bulo tiyei zustrichi dyvo”: Do 85-richchya vid dnya narodzhennya K. V. Bilokur // Zorya komunizmu. – 1985. – 7 hrudnya. – # 147.
7. *Neporozhnyi O.* U Bilokurivskomu memorialnomu // Zorya komunizmu. – 1977. – 17 hrudnya. – S. 4.
8. *Stravynska A.* Kvity na snihu // Zorya komunizmu. – 1985. – 7 hrudnya. – S. 2.

Перелік ілюстрацій:

- Рис. 1.** Білокур Катерина. Автопортрет. Картина галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
- Рис. 2.** Білокур Катерина. Богданівські яблука. Картина галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
- Рис. 3.** Білокур Катерина. Дорога в’ється вдаль. Картина галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
- Рис. 4.** Білокур Катерина. Квіти. Картина галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
- Рис. 5.** Білокур Катерина. Сон. Картина галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
- Рис. 6.** Білокур Катерина. Варіанти до картини “Щастя”. Картина галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
- Рис. 7.** Білокур Катерина. Щастя. Картина галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
- Рис. 8.** Білокур Катерина. Бурячок. Картина галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.
- Рис. 9.** Білокур Катерина. Тюльпани. Картина галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.

Рис. 10. Білокур Катерина. Натюрморт. Картинна галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.

Рис. 11. Білокур Катерина. Жоржини на синьому тлі. Картинна галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.

Рис. 12. Білокур Катерина. Гроно винограду на червоному тлі. Картинна галерея – відділ КЗ КОР “Яготинський історичний музей”.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6, 6-1

Рис. 6-2, 6-3

Рис. 7

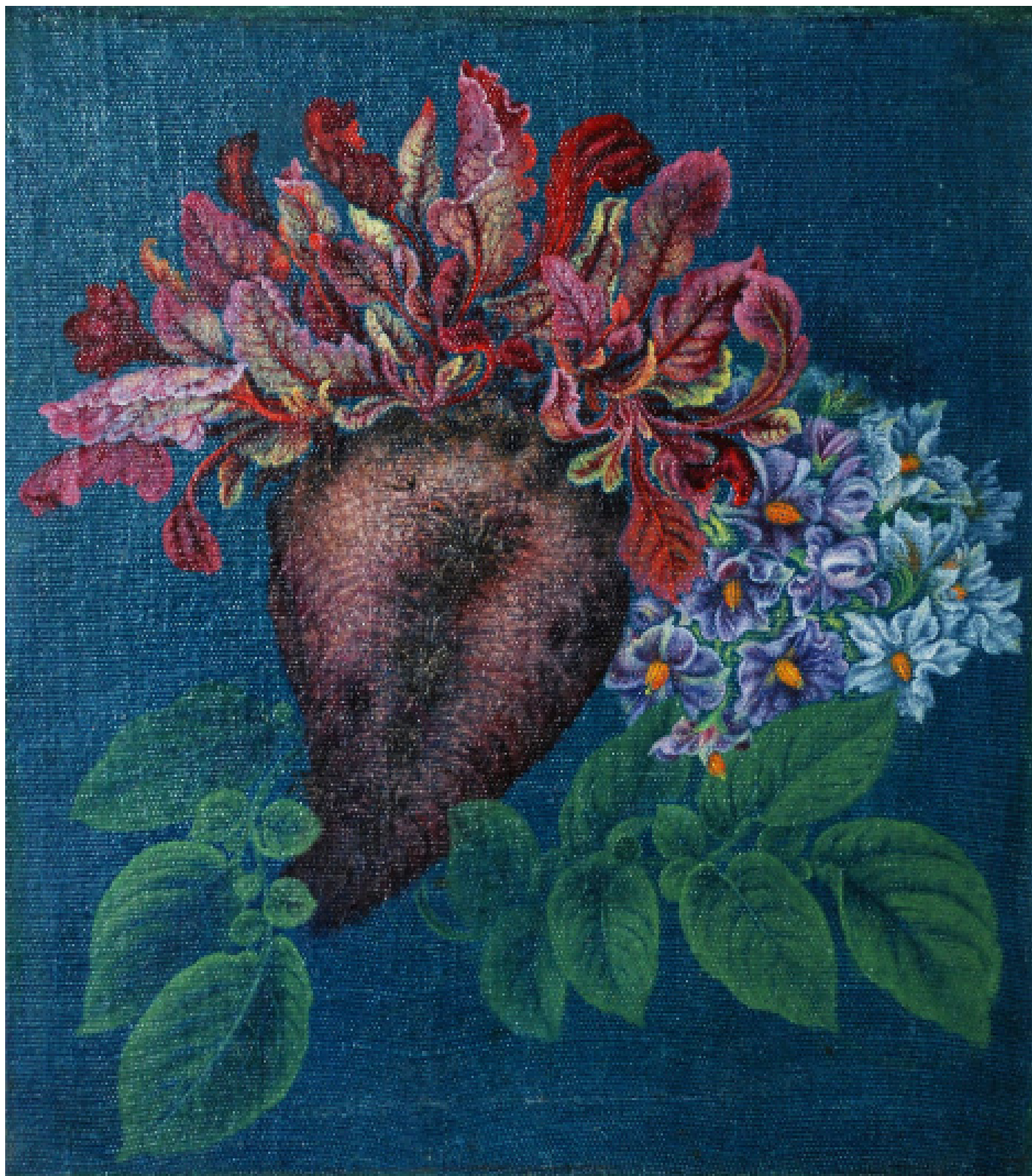

Рис. 8

Рис. 9

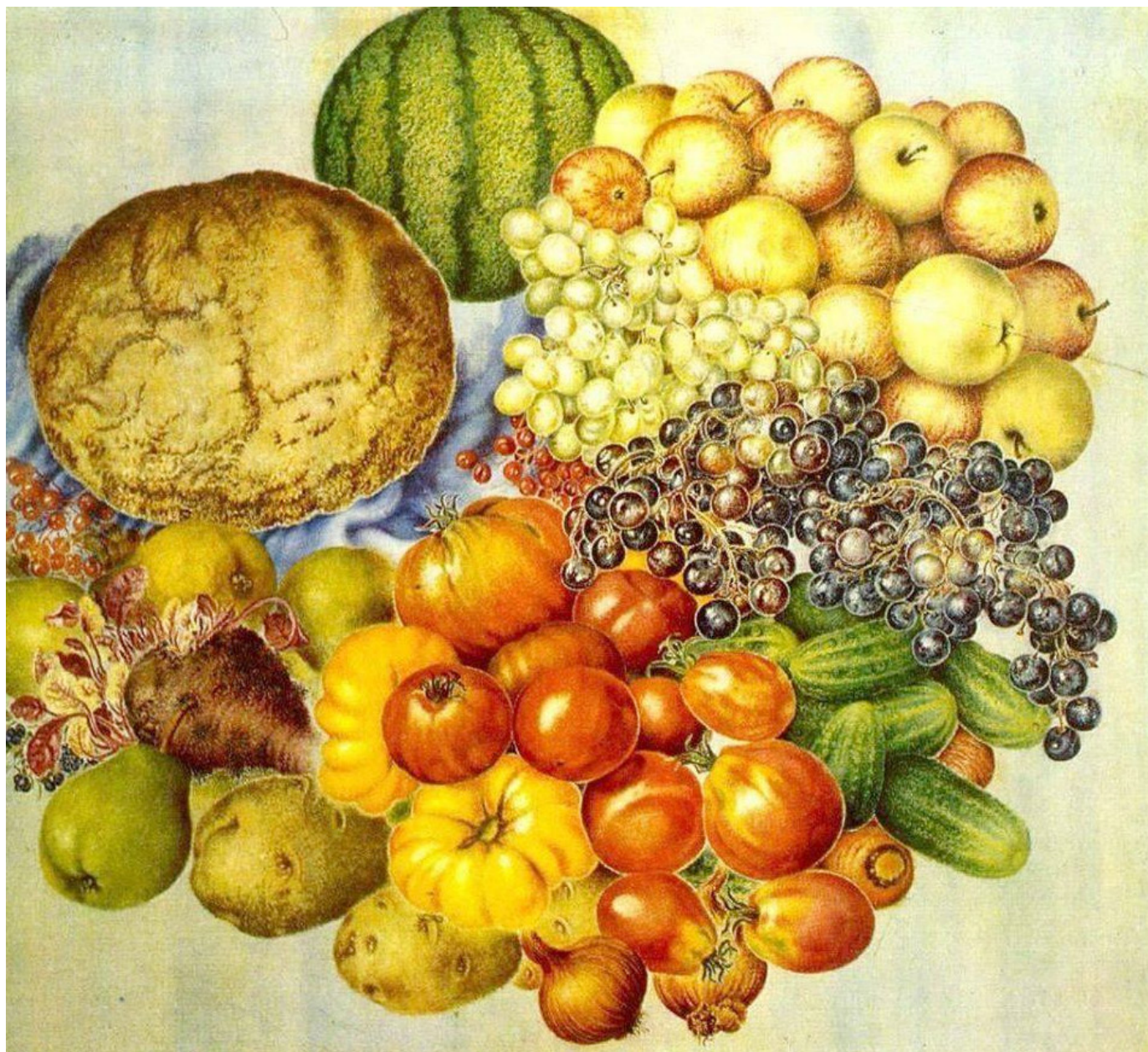

Рис. 10

Рис. 11

Рис. 12